

Jelképesen vele és a Bácsmegyei Naplóval zárul a szabadkai újságírás történetének első fejezete és ugyancsak vele és a Bácsmegyei Naplóval kezdődik majd a második fejezet, amelynek föltárását és megírását szintén Kolozsi Tibortól várjuk. A történelmet nem az újságok írják, viszont nélkülük nehezebb, sokkal nehezebb lenne nyomon követni a volt idők társadalmi-történelmi folyamatait. A sárguló lapok hatalmas mennyiségű tényanyagot tárolnak és sajátos üzeneteket továbbítanak a jövőbe. A szabadkai újságok története Szabadka helytörténetének és művelődéstörténetének szerves része. Feldolgozása közelebb visz bennünket a gazdasági történet megírásához és a társadalmi viszonyok fejlődésének teljesebb megértéséhez, mélyebb elemzéséhez.

Nagy munka van ebben a könyvben. A szerző rendkívül ellentmondásos korszakhoz nyúlt és teljességre törekedett. Az értő bírálat dönti majd el, hogy ez mennyire sikerült neki.

PETKOVICS KÁLMÁN

NÉLKÜLÖZHETETLEN FORRÁSMŰ

Előttünk van Kolozsi Tibor terjedelmes műve a szabadkai sajtó első időszakáról, a régi lapok története, kezdve a negyvennyolcas Honunk Állapotától a XX. század modernebb újságaiig. Ez a könyv voltaképpen felöleli minden egyes lapnak a történetét, amely Szabadkán megjelent az Osztrák–Magyar Monarchia bukásáig, tekintet nélkül arra, hogy csak rövid ideig élt, vagy pedig hosszú éveken át fenntartotta magát. Mert ebben a hetven esztendő felölélő időszakban előfordult mindenféle eset, nemcsak különös, hanem szinte érthetetlen is. A Postakürt 1886-ban jelentkezett és mindjárt meg is szűnt, az 1896-ban indult Bácskai Híradó csupán harmadik számáig jutott el, egyes más lapok pedig évtizedeken át megjelentek, bár jelentéktelen volt a példányszámuk, és igen kisszámú az olvasóközönségük. Elegendő megemlíteni a Szabadkai Közlönyt, amely 1876-tól, a nehézségekkel dacolva, megszakítás nélkül megjelent egészen az első világháború végéig. Mindezek a lapok Kolozsi művében a maguk külön története keretében mutatkoznak. Mindegyik külön-külön elevenedik meg a szemünk előtt, beleértve azokat a körülményeket is, amelyek megindításához és megszűnéséhez vezettek, azokat a célokat is, amelyeket induláskor zászlajára tűzött, és a valóságos irányzatot is, amely megmutatkozott hasábjain. Valamennyinek kidomborodik a maga egykori politikai profilja, hála Kolozsi széles körű tájékozottságának. Ez különösen vonatkozik az úgynevezett politikai lapokra, amelyek a letétbe helyezett óvadék ellenében nyíltan kifejtették véleményüket, és amelyek ezt a megfizetett jogukat feltüntették alcímükben is (»Politikai napilap«, vagy pedig »Politikai, közművelődési és közgazdasági közlöny«). Ezeknek különleges figyelmet szentelt Kolozsi, beleillesztvén őket a városi és állami politika jól megvilágított keretébe. E lapok közül csupán egyeseket említék a kilencvenes és a kilencszázás évekből, amelyeknek a bemutatásával Kolozsinak sikerült felidéznie egy egész, széleskörűen kibontakozott mozgalmat.

Ezekben az években egyrészt megindult a haladó polgári reformokért, másrészt pedig jelentkezett az osztályjellegű munkásmozgalom, amelynek akciói egyre szervezettebbé és erőteljesebbé váltak. De nem ennek a mozgalomnak a sajtójáról van szó, hanem éppen ellenkezőleg, arról a sajtóról, amelynek az volt az alapvető feladata, hogy meggátoljon mindenféle haladó jellegű megmozdulást, és visszaszorítsa a szociáldemok-

ráciának a tömegekre gyakorolt minden erősebb hatását. A kilencvenes években a Néppárt (eleinte Katolikus Néppárt) szárnyai alatt tevékenykedett ez a sajtó, és a polgári házasság intézménye volt a legfelsőbb célpontja. A kilencszázás években aztán a Katolikus Népszövetség és a keresztényszocialista párt védőszárnyai alatt közvetlen harcba bocsátkozott az osztrályjellegű munkásmozgalommal. Kolozsi leleményes megfogalmazásában a Subotičke novine (1893—1898), valamint a Szabadka és Vidéke (1893—1905) című lapok ugyanannak a társadalmi-politikai akciónak a közlönyeként mutatkoznak meg, nem pedig mint különböző oldalakon, egyrészt magyar, másrészt pedig bunyevác—szerb vonalon jelentkező újságok. Mindkét lap egyformán polgári, klerikális és konzervatív. Ez a bunyevácok, szerbek és magyarok sajátos szövetsége. Kolozsi meggyőzően bemutatja, hogy az életet nem lehet leegyszerűsített kaptafákra húzni, mert ha ennek az időszaknak a Subotičke novinéjét úgy értelmezzük, mint a bunyevác—szerb együttműködés kifejezésre jutását, akkor a Szabadka és Vidékéről is úgy kell tárgyalnunk, mint a bunyevácok és magyarok közötti együttműködésről. Ezt a mozzanatot dokumentumokkal is alátámasztja. Ezek arról tanúskodnak, hogy a Subotičke novine nevében, amelynek egy pap, Mladen Karanović volt a szerkesztője, és amelynek munkatársai között számos bunyevácot találunk, a Néppárt budapesti vezetősége tette le az óvadékot, a Szabadka és Vidéke kaucióját pedig a Mamuzić testvérek, Matija Mamuzić prépost-plébános és Benko Mamuzić gimnáziumi tanár fizették be. Ehhez hozzá kell tenni még azt is, hogy a Szabadka és Vidéke szerkesztőségének tagjai sorába tartozott Ilija Kujundžić és Mijo Mandić is. A kilencszázás években megindult lapok igen szoros kapcsolatban álltak azzal a törekvéssel, amely Szabadkát Dél-Magyarország katolikus akciónak központjává igyekezett tenni. Ekkor került sor a Szent Antal nyomda megalapítására, amely kiadóállalatként is működött, és több lap is indult; ezek közül legjelentősebb a Bácskai Napló és a Naše novine, a keresztényszocialista párt orgánumai. A kilencvenes években a Subotičke novine még bizonyos bunyevác és szerb nemzeti követeléseket is zászlajára tűzött (a Szabadka és Vidéke jóindulatú helyesléseivel), most pedig egyre inkább a munkásellenes magatartás jut túlsúlyba, amely a munkásünnepségek, -gyűlések és -sztrájkok elleni heves támadásokban is kifejezésre jut. Kíméletlenül támadják az osztrályjellegű munkásmozgalmat mint a romlott zsidók és más lelkiismeretlen ámitók és harácsolók eszközét. Mindkét lap élvezi a hatóságok támogatását, és zavartalanul megjelenik az első világháború végéig.

A könyvben a lapok a jobb áttekinthetőség kedvéért több csoportra vannak osztva — társadalmi és politikai lapok, ifjúsági lapok, sportlapok, alkalmi lapok stb. —, s ez a könyv végén található sajtóáttekintéssel és lajstrommal valóban megkönnyíti az eligazodást ebben az óriási anyagban. A csoportosítás keretén belül a lapok abban az időrendi sorrendben jelentkeznek, amilyen sorrendben megjelentek, mindegyik külön-külön, keletkezésétől megszűnéséig. Ez a szerkesztési mód némileg megnehezíti a helyzet horizontális felmérését, a lapok egymás közötti kapcsolatának, valamint az akkori kort foglalkoztató égető kérdések iránti egyidejű viszonyulásának áttekintését. Hangsúlyozom azonban, hogy csupán némileg, mert ebben a formában is elegendő alkalom van arra, hogy legalább a legfontosabb kérdések tekintetében több lapban egyidejűleg, és pedig hosszabb időszakon át kísérméi lehessen az álláspontok alakulását. Kolozsi fel is használta ezeket a lehetőségeket, amikor például bemutatta az apáca-kérdés kibontakozását, vagy a szabadkai gimnázium jellege körüli harcot. Ezek az égető kérdések, különösen pedig a nemzetiségi kérdés, amely sohasem került le a napirendről, Kolozsi külön laptörténeteit szilárd, szerkesztéses egészéé egyesítik.

Kolozsi művével kapcsolatban rá kell mutatni arra is, hogy milyen körülmények között végezte el kutatómunkáját, mert ezek a körülmények sok tekintetben jellemzőek arra a helyzetre is, amelyben jelenlegi kulturális tevékenységünk kibontakozik.

A Szabadkai Városi Könyvtár sohasem dicsekedhetett gazdagságával, és Kolozsi már előre is tudhatta, hogy ebben az intézményben csupán ke-

vés régi lapot, hiányos gyűjteményeket, no meg valamennyi bibliográfiát és más útmutató adatot találhat, mindössze annyit, amennyire feltétlenül szükség van, hogy el lehessen indulni egy messzire vezető és hosszan tartó kutatóútra. A régi szabadkai lapoknak abban a gyűjteményében, amely egykor Joso Šokčić újságíró magántulajdonát képezte, és amely ma a városi múzeumban található meg, a régi sajtónak csupán egyes példányaihoz juthatott hozzá. Ha ehhez hozzávesszük még azokat a példányokat is, amelyeket egyes régiséggyűjtők őriznek féltékenyen, már fel is soroltuk mindazokat a forrásokat, amelyekből itt helyben alapvető anyagát méríthette.

Bibliográfiai és egyéb támaszpontok szintén szűkösön találhatók városunkban. Iványi István *Szabadka szabad királyi város története* című művében (Szabadka, 1886 és 1892) csupán negyvennyolctól a nyolcvanas évekig dolgozta fel a sajtót, és később nem is tért vissza erre a kérdésre. Bács-Bodrog vármegye monográfiája (Budapest, 1909) nem foglalkozik olyan részletesen a sajtóval, mint ugyanennek a sorozatnak egyes más monográfiái. Militar Triva *Štampa u Vojvodini. Pregled istorijske grade* című művében (Novi Sad, 1940) csupán lapok jegyzékét találjuk, közelebbi adatok nélkül. A bunjevac szerzők esetében sem jobb a helyzet. Szemléltetésképpen hadd említsem meg Ivan Kujundžić *Bunjevac—sokác bibliográfiáját* (*Bunjevačka—šokačka bibliografija*, Zagreb, 1969), amely a mindössze mintegy tíz régi bunjevac lapról szólva meg sem említi a Katolicki pučki savez című lapot, a Subotičke novinét pedig, noha megvan Szabadkán, tehát Kujundžić átnézhetette volna, egyáltalán nem dolgozta fel.

Csupán a történelmi levéltár nyújthatott Kolozsi számára nagyobb mennyiségű megbízható adatot. A régi iratok között ugyanis megvannak a lapok indítására vonatkozó bejelentések, valamint a polgármesternek a Budapesten székelő belügyminisztériummal, továbbá a szegedi ügyészséggel, azaz a sajtó kérdéseiben illetékes hatóságokkal folytatott levelezése, s ezek alapján sikerült megvilágítani sok homályos mozzanatot és megállapítani sok ismeretlen tényt, no meg teljesebb képet kapni a valaha annyira dicsőített sajtószabadságról. Ennek a levéltári munkának az eredményei külön értéket adnak Kolozsi művének.

A szerzőnek azonban el is kellett utaznia Szabadkáról a nagyobb központokba. Az újvidéki Matica srpska, a szegedi Somogyi Könyvtár, valamint a budapesti Országos Széchenyi Könyvtár anyagát böngészve, katalógusait átfésülve és a régi bibliográfiákat átlapozva, teremtette meg azt a szintézist, amely formát öltött az előtünk fekvő műben. Ez a munka nem volt könnyű, az effajta munka határtalan türelmet és szeretetet, kitartást és jó idegeket követel, mert napokon és hónapokon át kellett lapozgatni, olvasgatni a régi újságokat és okmányokat, jegyzeteket készíteni és rögzíteni, megoldani számtalan apró, lényegtelen kérdést az egyes számok vagy évfolyamok számozásával kapcsolatban, s ugyanakkor figyelemmel kísérem a lapok életében bekövetkező minden tartalmi, technikai és egyéb változást, s emellett ébren elemezni, észrevenni a lényeges vonásokat, és egyetemesebb jellegű következtetést leszűrni belőle. E munkája alapján a szerző helyreigazíthatott sok eddigi téves adatot, és felfedezhetett számos, régebben ismeretlen lapot, amelyek hosszú idő után most az ő könyvének oldalain jelentkeznek először. Ezért nyugodtan elmondhatjuk, hogy Kolozsi adta kezünkbe a régi szabadkai sajtó első teljes áttekintését.

Magától értetődik, hogy ebben a munkában a szerző ki van téve annak, hogy egyes lapokról mégsem szerez tudomást. Kolozsival is megtörtént, hogy egyes lapokat csak akkor fedezett fel, amikor a kézirat már a nyomdában volt. Ennek ellenére ezek is belekerültek a sajtótörténetbe, és csupán az okoz némi zavart, hogy ilyenformán egyes esetekben bizonyos ellentmondás mutatkozik a régebbi adatok kiegészítése és helyreigazítása folytán, egy betoldás pedig — a legvégén — megbontja a könyv szerkezetének egységét is. Megtörtént azonban az is — sajnos, igen nagy kár érte, de már nem lehetett semmit sem tenni —, hogy az 1873-ben megindult Szabadka című lappal kapcsolatban Kolozsinak meg kellett elégednie a szűkre szabott feldolgozással, mert egészen a legutóbbi napokig csu-

pán egyetlen példányról volt tudomása, ma pedig már tudjuk, hogy a kalocsai könyvtárban megvan e lapnak mánd a három évfolyama.

Végül pedig még két dolgot kell megemlíteni.

Kolozsi művében a megelevenedő személyiségek nemcsak mint nevük viselői jelentkeznek, hanem mint élő emberek, életrajzi adatokkal és jellegzetes magatartásuk bemutatásával. A tanárok, ügyvédek, papok, bírók, tisztviselők, tekintélyes polgárok, nyomdászok és hivatásos újságírók egész sora vonul el a szemünk előtt, egyszóval mindazok, akik lapot indítottak, szerkesztettek és írásokkal töltötték meg oldalait. Ezenkívül a könyvhöz hozzátartozik egy bőséges szemléltető anyag is: okmányok fakszimiléje, régi lapok címdalainak fotográfiája, egykori szerkesztők képe, s mindez még vonzóbbá, érdekesebbé teszi a kötetet.

Azok a jelentéktelen hibák, amelyek itt-ott bent maradtak a kötetben részben elírás, részben sajtóhiba folytán, semmivel sem csökkentik Kolozsi munkájának értékét, amelyet minden bizonnyal kezükbe kell venniük a jövőben mindazoknak, akik Szabadka múltját kutatják, mert az adatok gazdag tárát találhatják benne. Túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy ez a szép kiállítású, vaskos könyv értékes hozzájárulás városunk történetének feldolgozásához, s új fejezetet nyit az Életjel mindjobban kibontakozó kiadói tevékenységében.

FORGÁCS ISTVÁN

A BIBLIOGRÁFIA DICSÉRETE

JUHÁSZ GÉZA: *Könyvek országútján.*
Forum, Újvidék, 1973.

Juhász Géza nem éppen »hálás« témához nyúlt e könyvében. Könyvkiadásunk »termelési grafikonja«, a hazai magyar írók megjelenési lehetőségeinek, az irodalmi alkotómunka anyagi vonatkozásainak elemzése, a könyvforgalmazás, a könyvpiac, a behozatal és kivitel s még sok ehhez hasonló — mind olyan kérdés, amibe mindannyian nap mint nap kikerülhetetlenül belebotlunk, de amivel mindmáig alig törődünk, hacsak nem alkalmi viták és rögtönzött értekezletek szintjén. Mindezeket a kérdéseket kissé arisztokratikus fölényrel a »könyvbürokrácia« körébe utaltuk, noha tudatában voltunk, hogy irodalmi életünk egzisztenciálisan fontos kérdéseiről van szó. Bibliográfiai számvételről, a számadatok és mutatók tanulságairól, az irodalom mennyiségi határozóiról szinte illetlenség számba ment szólni szubtilisebb kritikuskörökben, hisz az irodalom e »technikainak« minősített aspektusa ugyancsak mellékesnek látszott az ontológiai, esztétikai, fenomenológiai, etikai stb. tekintetek mellett szellemi produkciónk vizsgálatában.

Pedig hogy mennyire nem csupán gyakorlati-technikai, irodalomszociológiai vagy anyagi szempont érvényesül a táblázatokban és kimutatásokban, s hogy mily kevésbé csak statisztikai céltatok vezették a szerzőt, erre bizonyíték lehet mindjárt a sorrendben első cikk, melynek hátterében felsejlenek háború utáni fejlődésünknek és irodalmi kultúránknak, valamint a velünk együtt élő népek és nemzetiségek kölcsönösségének kérdései, egyebek mellett azoknak az átmeneti sikertelenségeknek a képe is, amelyek a nyelvek, műveltségtartalmak, irodalmak kommunikációjában következtettek be kulturális koncepcióink bizonytalanságai, felületességei, következetlenségei miatt.